

ФАКА Є. Л.,
здобувач
(Науково-дослідний інститут
публічного права)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.132>

ПОНЯТТЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО СПОРУ В ДЕРЖАВНО-СЛУЖБОВИХ ВІДНОСИНАХ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті доведено, що поняття публічно-правового спору в державно-службових відносинах передусім регулюється нормами законодавства України, що забезпечують дію механізму судової діяльності, а також захисту прав і свобод людини та громадянина в конкретному векторі правовідносин. Визначено зміст поняття публічно-правового спору в загальноправовому значенні, який усвідомлюється як такий вид юридичного конфлікту, учасниками якого принаймні від однієї зі сторін є орган державної влади, місцевого самоврядування або відповідна службова особа, що наділена масивом владних повноважень. Сутність поняття влади в контексті публічно-правового спору зумовлена, зокрема, здатністю державної влади наказувати, дозволяти та забороняти певний вид поведінки, що логічно підкреслює сутність державно-службових відносин, які власне й базуються на такому принципі. Проаналізовано зміст державно-службових відносин як особливої сукупності норм права, що регулюють вступ на державну службу, її проходження та припинення. Причому оскільки систему державно-службового права становлять: правовий статус; суб'єкти управління; процедури вступу, проходження та припинення державної служби; юридична відповідальність та особливий режим державної служби, будь-які правопорушення, що виникли під час перебігу вказаних правових взаємин характеризуються як державно-службовий спір у публічно-правовій сфері. Уточнено, що власне публічно-правовим спором є наявність між суб'єктами правових обставин, за яких один із суб'єктів бажає вчинення тих чи інших організаційно-управлінських чи виконавських дій стосовно себе, що призведе до зміни правового становища останнього. Причому один з учасників таких правовідносин, безперечно, є органом державної влади з чітко визначеним правовим статусом і нормативно-правовим регулюванням своєї діяльності, котра власне й буде предметом такого судового позову. Слід також зауважити, що відповідні публічно-правові спори можуть мати позасудовий характер і бути врегульованими в процесі звернення одного суб'єкта до іншого з конкретними вимогами та добровільним виконанням взаємних обов'язків.

Ключові слова: право, публічний спір, державно-службові відносини, взаємодія, діяльність, вирішення спору, правовий конфлікт.

Faka Ye. L. The concept of public law dispute in public service relations: theoretical and legal characteristics

In the article, the author argues that the concept of a public law dispute in public service relations, first of all, is regulated by the norms of the legislation of Ukraine, which ensure the operation of the mechanism of judicial activity, as well as the protection of human and civil rights and freedoms in a specific vector of legal relations.

The concept of a public law dispute in the common law sense, which is primarily understood as a type of legal conflict, the participants of which, at least from one

of the parties, are a state authority, local self-government, or a relevant official endowed with an array of powers. The essence of the concept of power, for a public law dispute, is filled, in particular, with the privilege of state power to order, allow and prohibit a certain type of behavior, which logically emphasizes the essence of state-service relations, which are based on this principle.

In addition, the essence and content of civil service relations, which are characterized by a special set of legal norms regulating entry into the civil service, its passage and termination, have been proved and analyzed. At the same time, since the system of civil service law consists of: legal status; subjects of management; procedures for entry, passage and termination of civil service; Legal responsibility and special regime of civil service, any offenses that have arisen during the course of these legal relations are characterized as a civil service dispute in the public law sphere.

It is also clarified that the public law dispute itself is the legal circumstances that have arisen between the subjects, under which one of the subjects wishes to perform certain organizational, managerial or executive actions in relation to himself, which will lead to a change in the legal status of the latter. At the same time, one of the participants in such legal relations is undoubtedly a public authority with a clearly defined legal status and regulatory regulation of its activities, which, in fact, will be the subject of such a lawsuit. It should also be noted that the relevant public law disputes can be extrajudicial in nature and be settled in the process of applying one subject to another with specific requirements and voluntary fulfillment of mutual obligations.

Key words: *law, public dispute, public-service relations, interaction, activity, dispute resolution, legal conflict.*

Актуальність тематики. Зміст і сутність юридичного спору як одного з видів соціальних прецедентів потребує чіткого нормативного регулювання, адже Україна є демократичною та правовою державою. Крім того, з огляду на євроінтеграційні процеси, ці інституції як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні потребують посиленої уваги. Від якості нормативно-правового регулювання будь-яких соціально-правових відносин залежить якість життя суспільства загалом та окремих його соціальних верств. Саме тому тематика, пов'язана з оптимізацією функціонування відповідних інституцій, є актуальною та потребує належної наукової уваги для подальшого впровадження в законодавче поле напрацьованих теоретико-правових і прикладних конструкцій.

Слід зауважити, що державно-службові відносини є гібридними за своїм змістом і можуть бути схарактеризовані крізь призму одразу декількох галузей права, як адміністративного й трудового, так і кримінального чи конституційного. Тому наявність чіткого нормативного, науково обґрунтованого розмежування між вказаними галузями та напрямками нормативно-правового забезпечення, на нашу думку, позитивно вплине на забезпечення режиму демократії в державі в широкому значенні, дотримання прав і свобод людини та громадянина як у межах участі в указаних правовідносинах, так і поза ними.

Метою статті є теоретико-правова характеристика поняття публічно-правового спору в державно-службових відносинах. Це зумовлює потребу у виконанні низки дослідницьких завдань, що передбачають: 1) окреслення підходів до етимологічного та соціально-правового походження терміна «публічно-правовий спір» і «державно-службові відносини»; 2) обґрунтування їх змістового юридичного наповнення; 3) формулювання науково обґрунтованих висновків щодо співвідношення вказаних юридичних термінів як взаємопов'язаних.

Об'єктом статті слугують суспільні відносини щодо розв'язання публічно-правових спорів у сфері державно-службових відносин.

Предметом дослідження є теоретико-правова характеристика поняття публічно-правового спору в державно-службових відносинах.

Виклад основного матеріалу. Проблематика врегулювання конфліктів у сфері публічного управління є недостатньо вивченою, адже такі конфлікти виникають у сфері побудови відносин між владою та суспільством, що є складними як по суті, так і в контексті здійснення регулювання. Особливо загострюється вказана проблема в побудові та розвитку громадянського суспільства, у якому основні завдання влади стосовно суспільства передбачають орієнтацію управління на сервісну й обслуговуючу функції. Подальше врегулювання методологічних питань щодо розгляду публічно-правових спорів необхідне для зменшення непорозуміння в розподілі влади, повноважень, відповідальності, функцій між державними та суспільними інституціями. Так, 2009 року науковці обґрунтували потребу в нормативному врегулюванні методологічних питань щодо процесів здійснення вітчизняної державно-управлінської діяльності [1]. На нашу думку, питання належної правової регламентації державно-владних (у тому числі внутрішньоуправлінських) відносин мало постати одразу зі здобуттям Україною незалежності, оскільки вона є важливою інституційною підвалиною, що формує й забезпечує подальше функціонування механізму стримувань і противаг, а також забезпечує становлення інституцій правової державності. Крім того, наявність чіткої державно-владної архітектури запобігає необґрунтованим трудовитратам у державному секторі, а також унеможлиблює дублювання (як нормативне, так й інституційне) функцій і повноважень різних органів державної влади, що неминуче призводить до порушення механізму роботи держави як у вузькому значенні, так і в загальнодержавному контексті.

Європейський напрям соціально-економічного розвитку України зумовив ситуацію, за якої юридичним і фізичним особам надано широкі правові можливості щодо захисту майнових інтересів у формуванні відносин з відповідними органами держави на зобов'язальній юридичній основі. Важливим виявом цієї тенденції став судовий захист прав юридичної чи фізичної особи в галузі публічного управління. Чинна правова система потребує встановлення балансу інтересів публічного та приватного характеру. Однак це не завжди можливе. Відсутність балансу призводить до виникнення публічно-правових спорів у сфері адміністративних правовідносин. Іншою причиною виникнення публічно-правових спорів у сфері публічних правовідносин є недосконалість законодавства. Юридична техніка законів не завжди є досконалою, що спричиняє розвиток конфліктних ситуацій у правовій сфері [2]. Безперечно, відсутність чіткого нормативно-правового регулювання створює підвалини для подальшого утворення спірних ситуацій, що подекуди потребуватимуть судового врегулювання та не сприятимуть ефективному функціонуванню конкретного органу державної влади, що своєю чергою призведе до порушення стабільної роботи такого органу й нівелюватиме можливість реалізації того чи іншого вектору прав і свобод людини та громадянина. Саме тому публічне управління, а також відповідні державно-владні відносини створюють умови для чіткого та змістового нормативно-правового регулювання, у тому числі правовідносин у сфері публічного права та державної служби. Причому варто наголосити на визначальній ролі норм адміністративного права, що здійснюють регулювання зазначеної сфери.

Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст, характер) спору. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин. Водночас приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового, особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він переважно обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу конкретного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватно-правових відносин, навіть якщо позивач намагається захистити своє порушене суб'єктивне право шляхом оскарження управлінських дій суб'єктів владних повноважень [3; 4]. Відмежування приватного від публічного в контексті появи та подальших алгоритмів вирішення спорів у правовому полі, безперечно, постає важливим аспектом у дослідженнях учених і потребує ґрунтового дослідження. Проте, на нашу думку, ті чи інші норми права, що регулюють відповідні правовідносини, мають на меті різні цілі та використовують, зокрема, різні методи. Так, наприклад, правове регулювання сфери приватних спорів базується передусім

на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законодавством», тоді як регуляторний контекст норм, що впливають на публічно-правові спори у сфері державних органів та їх суб'єктів, керуються принципом «дозволено лише те, що прямо передбачено». Ця екзистенційна розбіжність дозволяє сформулювати позицію про те, що більшість таких обставин все ще мають бути унормовані й чітко відмежування між ними забезпечить ефективність роботи правової системи України загалом та її певного сегменту зокрема, що вплине на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина.

В. В. Тильчик зазначає, що новий зміст адміністративно-правових засад вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин, з огляду на міжнародні стандарти судочинства та практику Європейського суду з прав людини, характеризують напрями: розвитку вітчизняних правових інститутів оскарження нормативно-правових актів, рішень, дій і бездіяльності; забезпечення прав особи на захист у конкретних видах публічних правовідносин (зокрема у сфері оподаткування); розвитку забезпечення адміністративного судочинства та правового статусу суддів [5, с. 376]. Аналогічно слід зазначити, що використання та безпосередній вплив норм адміністративного права на правовідносини у сфері державної служби базуються на чіткому правовому зв'язку між конкретною особою (її правами, обов'язками й іншими елементами комплексу повноважень) та державою (що виявляється в межах компетенції та чітко вказаних обмеженнях відповідної сфери службової діяльності). Такий правовий баланс дозволяє ефективно використовувати державну владу й делегувати ті чи інші структурні компоненти правового механізму управління соціально-правовими взаєминами найбільш ефективно та результативно.

Приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового, особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу, зазвичай майнового, конкретного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством у сфері приватноправових відносин. Законодавче закріплення терміна «публічно-правовий спір» дається у ч. 2 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України, у якій вказано, що публічно-правовий спір – спір, у якому: 1) щонайменше одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, зокрема на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; 2) принаймні одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку з наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; 3) щонайменше одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку з порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи [3; 6]. На нашу думку, третя наведена автором характеристика, суттєво звужуючи поняття публічно-правового спору, не дозволяє схарактеризувати його комплексно та системно, у той час як попередні дві, у контексті належності однієї зі сторін спору до державної влади в різних формах і варіаціях, чітко відповідають сформованому в науковому колі баченню щодо вказаного вище явища. Так, публічно-правові взаємини у сфері державно-службових відносин також неоднозначно впливають на можливість відповідного органу державної влади ефективно здійснювати свою компетенцію, що призводить до зниження результативності його діяльності. З огляду на зазначене, не може бути визнано приватним спір, що виник між суб'єктами владних повноважень і предметом якого є службова діяльність, оскільки її правова природа є виключно публічно-правовою та походить від змісту наділення конкретними повноваженнями.

Спір про право може виникати як з приводу прав та обов'язків сторін у межах наявних матеріальних правовідносин, так і за їх відсутності, наприклад, якщо особа помиляється щодо їх реальності або особи-контрагента. У зв'язку з цим небезпідставно викликають сумніви твердження, що він характеризує такий стан відносин, коли між сторонами є певні розбіжності з приводу наявності, змісту й обсягу прав і обов'язків, здійснення яких є неможливим без судового втручання [7, с. 47]. Питання, пов'язані з чітким визначенням поняття

публічно-правового спору в державно-службових відносинах, прямопропорційно впливає на ефективність здійснення державного регулювання вказаної сфери та, відповідно, на спроможність забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина у співвідношенні з державним інтересом.

Крім того, якщо ще можна припустити, що виникнення спору призводить до появи в однієї особи нового права, яке раніше їй не належало, тобто права на врегулювання спору, це не тягне за собою автоматичного покладення на іншу особу кореспондуючого обов'язку, тобто порушується єдність прав та обов'язків як ознака правовідносин. Обов'язки ж у такої особи з'являються як наслідок початку процедури щодо вирішення спору, зокрема після появи процесуальних правовідносин, які виникнуть у результаті існування юридичного складу: спору про право, пред'явлення позивачем позову з метою його вирішення та відкриття судом провадження в справі [8]. Погоджуючись із вказаною тезою, слід наголосити, що питання, пов'язані з визначенням поняття публічно-правового спору в державно-службових відносинах, є багатокомпонентними та потребують коригування цієї сфери правовідносин. Це передусім виявляється в необхідності надання правової характеристики всім без винятку акторам вказаного правового механізму. Крім того, публічно-правові спори в державно-службових відносинах означені гібридним правовим статусом їх учасників (відповідних суб'єктів), оскільки кожен з них наділений своїм індивідуальним адміністративним статусом.

У контексті предмета спору всі спори, що розглядаються в порядку адміністративного судочинства, доцільно розділити на два види: спори, що порушуються за позовними заявами фізичних і юридичних осіб, предметом яких є вимога про перевірку законності або обґрунтованості рішення, дії (бездіяльності), нормативного чи не нормативно-правового акта особи, наділеної публічними повноваженнями, з метою захисту прав, свобод, законних інтересів; спори, які порушуються за позовними заявами осіб, наділених публічними повноваженнями, предметом яких є вимога про визнання права на примусову реалізацію повноважень. З урахуванням істотних ознак публічних правовідносин, активна роль суду в адміністративному судочинстві має передбачати захист публічних інтересів, прав, свобод, законних інтересів слабкої, а не інтересів сильної сторони публічно-правового спору. Інакше ідеї адміністративного судочинства як особливого виду судочинства може бути завдано серйозної шкоди. Якщо суд, вирішуючи публічно-правовий спір, виявлятиме підвищену процесуальну активність виключно для підтримки представників держави, а не осіб, які вступають до правового спору, це може призвести до виникнення в суспільстві сумнівів щодо неупередженості суду, справедливості правосуддя. Неправильне бачення та здійснення судом його ролі в адміністративному судочинстві може призвести до суттєвих політичних і соціальних криз довіри та нестабільності в суспільстві [2]. Водночас, на нашу думку, попри те, що з ідеологічної точки зору така ситуація є можливою, процесуальну незалежність судді під час розгляду конкретної судової справи забезпечують низка нормативно-правових і організаційно-управлінських засад, до яких передусім належить Закон України «Про судоустрій та статус суддів». Слід зауважити, що основним завданням судочинства є захист прав і свобод людини та громадянина, а інституційно зазначена функція державної влади реалізується від імені України конкретною вертикаллю органів та їх посадових осіб, наділених компетенцією забезпечення ефективного й справедливого розгляду публічно-правового спору у сфері державно-службових відносин.

Судова влада як окрема гілка влади, що має горизонтальну та вертикальну побудову, передусім орієнтована на захист суспільства й держави від тих факторів та обставин, що спричиняють дисбаланс системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина, яка своєю чергою базується на наявності в законодавстві чітких нормативних конструкцій, що регламентують правовий статус особи, а також чіткого кола компетенції у відповідних органах держави.

У сучасних системах публічного управління відбувається зміщення балансу між державними та громадськими інституціями з метою досягнення спільної мети, цілей і завдань.

Публічна діяльність усіх суб'єктів здійснення публічної влади потребує інноваційних форм діяльності, визначення сфер та предметів діяльності кожного суб'єкта для ефективної роботи, розподілу функцій і компетенцій суб'єктів владних повноважень, становлення та закріплення їх статусів. Розгляд публічно-правових спорів передбачає наявність здійснення управлінських функцій суб'єктом владних повноважень, наявність статусу суб'єкта владних повноважень та його компетенцію, у межах якої виник конфлікт. Відомо, що державне управління характеризується здійсненням управлінського впливу шляхом використання компетенцій виконавчої влади, а саме органів виконавчої влади та їх посадових осіб. Такий вплив можна здійснити через виконання законів, здійснення публічно-управлінських функцій. Державне управління є складовою публічного управління, яке стосується політичного управління, тобто є процесом реалізації публічних і політичних інтересів у суспільстві. Тому публічно-правові спори, у яких одним з учасників має бути суб'єкт владних повноважень, так чи інакше здійснюють захист публічного чи політичного інтересу, який стає предметом публічно-правового спору [9]. Водночас, лише фрагментарно поділяючи наведену позицію, на нашу думку, питання, пов'язані з розв'язанням будь-якого спору, що виник у правовому полі, має на меті забезпечити дотримання прав і свобод людини та громадянина в широкому значенні, убезпечивши їх від протиправних посягань, або фактично припинити таке посягання, що своєю чергою вже відбулося чи відбувається, а отже, ставить під загрозу звичний плин соціально-правових відносин у державі.

Таким чином, у контексті виконання тих чи інших актів законодавства України суб'єкти – учасники правовідносин у сфері виниклих публічно-правових спорів щодо державно-службових взаємин зобов'язані керуватися тими нормативними межами, що для них визначені конкретним спеціальним і загальним законодавством, що своєю чергою забезпечить дотримання прав і свобод людини та громадянина в широкому значенні та захистить суспільство від необґрунтованих порушень вказаних прав чи загроз такого порушення.

Державне управління вважають формою здійснення виконавчої влади, тому потребує застосування розмежування категорій, відповідно до якого визначаються категорійний апарат у публічному та державному управлінні. Відповідно до методології віднесення категорій за принципом правового застосування, державне управління належить до категорій організаційно-правових, а виконавча влада – до категорій політико-правових. Тому діяльнісний фактор буде виявлятися у державному управлінні у двох напрямках: як державно-управлінська діяльність та як діяльність виконавчої влади. За інституційним чинником суб'єктна складова в державному управлінні формується як органи виконавчої влади, державні службовці, інші посадові особи, суб'єкти владних повноважень. За організаційно-правовим підходом основними принципами розгляду публічно-правових спорів є: дотримання норм адміністративного судочинства, захист прав і свобод сторін конфлікту, захист публічного інтересу; ієрархічність; організаційно-правовий характер; юрисдикційність дій суб'єктів [9]. Слід також підкреслити, погоджуючись з автором, що як державно-управлінська діяльність, так і діяльність у сфері виконавчої влади можуть стати предметом публічно-правового спору у сфері державно-службових відносин, оскільки відповідні суб'єкти, що підпадають під вказані характеристики, уже є їх учасниками та забезпечують процес реалізації виконавчої влади, впливаючи на суспільство, або ж, ураховуючи свій службовий статус, є учасниками державно-управлінської діяльності конкретного органу державної влади, який і представляють. Саме тому, на нашу думку, чіткої та об'єктивної потреби щодо розмежування вказаних напрямів у контексті визначення поняття та змісту публічно-правового спору у сфері державно-службових відносин не виникає, хоч він і є багатокомпонентним та складним, що потребує належної управлінської, нормативної, а отже, наукової уваги.

Висновки. Таким чином, поняття публічно-правового спору в державно-службових відносинах передусім регулюється нормами законодавства України, що забезпечують дію механізму судової діяльності, а також захисту прав і свобод людини та громадянина в конкретному векторі правовідносин.

Поняття публічно-правового спору в загальноправовому значенні усвідомлюється як такий вид юридичного конфлікту, учасниками якого принаймні від однієї зі сторін є орган

державної влади, місцевого самоврядування або відповідна службова особа, що наділена масивом владних повноважень.

Сутність поняття влади в контексті публічно-правового спору зумовлена, зокрема, здатністю державної влади наказувати, дозволяти та забороняти певний вид поведінки, що логічно підкреслює сутність державно-службових відносин, які власне й базуються на такому принципі. Проаналізовано зміст державно-службових відносин як особливої сукупності норм права, що регулюють вступ на державну службу, її проходження та припинення. Причому оскільки систему державно-службового права становлять: правовий статус; суб'єкти управління; процедури вступу, проходження та припинення державної служби; юридична відповідальність та особливий режим державної служби, будь-які правопорушення, що виникли під час перебігу вказаних правових взаємин характеризуються як державно-службовий спір у публічно-правовій сфері.

Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що власне публічно-правовим спором є наявні між суб'єктами правові обставини, за яких один із суб'єктів бажає вчинення тих чи інших організаційно-управлінських чи виконавських дій стосовно себе, що призведе до зміни правового становища останнього. Причому один з учасників таких правовідносин, безперечно, є органом державної влади з чітко визначеним правовим статусом і нормативно-правовим регулюванням своєї діяльності, котра власне й буде предметом такого судового позову. Слід також зауважити, що відповідні публічно-правові спори можуть мати позасудовий характер і бути врегульованими в процесі звернення одного суб'єкта до іншого з конкретними вимогами й добровільним виконанням взаємних обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Карпа М. Дудник А. Основні складові публічної служби: тенденції розвитку. *Демократичне врядування*. 2009. Вип. 3. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/DeVr/2009_3/fail/+Karpa.pdf.
2. Лозинський Ю. Р., Павлович-Сенета Я. П. Публічно-правовий спір і його значення для вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 377–379. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/92>.
3. Лантратова О. Публічно-правовий спір: поняття та ознаки. *Електронний архів Національного університету «Львівська політехніка»*. С. 71–72. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/717baf7d-4789-4532-b7de-7cdf4e4a0e379/content>.
4. Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є суть (зміст, характер) спору, – Верховний Суд. *Судова влада України. Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/553230/>.
5. Тильчик В. В. Теоретико-методологічні та правові засади вирішення адміністративними судами спорів у сфері публічно-правових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2020. 448 с.
6. Кодекс адміністративного судочинства : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
7. Цивільний процес : навч. посіб. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. ; за ред. Ю. В. Білоусова. Київ : Прецедент, 2005. 293 с.
8. Сакара Н. Ю. Зміст та правова природа юридичного спору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2017. Вип. 46, т. 1. С. 63–68. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34335/1/%D0%97%D0%9C%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%A2%D0%90%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%AE%D0%A0%D0%98%D0%94%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%A3.pdf>.
9. Колесник В. А. Теоретико-методологічні передумови розгляду публічно-правових спорів: публічно-управлінський аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/38.pdf.

